

Havaintoja

Erisnimen toimenkuva

Nimistöntutkimuksen peruskysymyksiä on »mikä nimi on?» Se kuulostaa naiivilta, mutta pohdituttaa jatkuvasti kielimiehiä. Eikö *sali* perhepiirin kielessä yksilöi samalla lailla yhden talon huoneista kuin yleiskielessä *Seinäjoki* tai *Niemenmäki* yksilöi tietyn eteläpohjalaisen kaupungin ja tietyn Helsingin osa-alueen? Sanottaessa »tuo mies on tulkki» voidaan tarkoittaa käyttötilanteen mukaan, että mies on ammatiltaan tulkki tai nimeltään Tulkki.

Mutta erisnimeä kannattaa tarkastella myös sen tehtävien kannalta: mitä kaikkea nimi on ja millaisia palveluja sillä teetetään. Samat perusominaisuudet ja samoja tai ainakin samansuuntaisia tehtäviä on erilaisilla erisnimillä: paikannimillä, henkilönnimillä, etunimillä, sukunimillä, lempi- ja haukkumanimillä, tuotenimillä, toiminnimillä ja muilla propreilla, mitä lajeja niitä lieneekään.

Yksilöinti

Nimen päätehtävä on kohteen identifioiminen.

1. *Falkullan* kotieläintila avautui *Helsingin Malmilla*.
2. Vastaväittäjänä toimi professori *Leslie Green Yorkin yliopistosta Torontosta Kanadasta* ja kustoksena professori *Juhani Pietarinen*.
3. Viimeisessä kaarteessa *Pekka Yli-Houhala* käänsi *Hanna Crownin* hyökäykseen, ja tamma pääsikin loppusuoran alussa *Bisaran* rinnalle.
4. *Somistamo Kuvatus Oy:n* projekti-johtajaksi on nimitetty *Merja Hantila*, yo-merkonomi.

5. *SOK* laajentaa *Alepan* 100 kaupan ketjuksi.

6. Tarjous: *Sony XR 4050* huippu autostereo 4 kaiuttimella asennettuna ve-loituksetta, kun ostat *Honda Civicin* 30.9.89 mennessä.

Olipa kyseessä minkä lajin propri tahansa, yksilöimisvelvollisuudestaan se ei pääse. Edellisissä esimerkeissä¹ erisnimet yksilöivät viisi maantieteellistä kohdetta, neljä henkilöä, yhden yliopiston, kaksi kilpa-ajohovosta, kolme liikelaitosta sekä yhden autoradio- ja yhden automerkin. Nimiä on käytetty puhtaasti identifioimiseen.

Yksilöimiskeinoja nykyaikana on tietysti muitakin kuin erisnimi. Ihmiset voivat identifioida henkilötunnuksen avulla, jopa täsmällisemmin kuin pelkällä nimellä. Liikelaitoksille, yhdistyksille ja yrityksille, samoin tuotteille on luotu omat numerokoodinsa, joiden avulla ne tunnistetaan. Maantieteelliset kohteet, pienimmätkin paikat voidaan määrittää pituus- ja leveyspiirien avulla. Mutta normaali-ihmisen aivot eivät pysty numero- tai kirjainkoodeilla hahmottamaan maailmaa. Maailmamme hahmotuu nimien varaan: *Sörnäisten rantatie*, *Suomenlahti*, *Unkari*, *Eurooppa*, *Mikronesia*, *Jenisei*, *Mississippi*. Leslie Greenin, Juhani Pietarisen ja muiden esimerkeissä mainittujen henkilöiden tunnuksukset eivät

¹ Esimerkkiaine on v:ien 1984–89 Helsingin Sanomista, Uudesta Suomesta, Hufvudstadsbladetista, Suomen Kuvalehdestä, Pääkaupunki- sekä Kauppa ja koti -lehdestä.

Havaintoja

viestisi sanomalehden lukijoille mitään, eipä edes vaari tunne lapsenlastaan jostain tunnuksesta, mutta tuntee taatusti jo pelkäästä *Tumppi*-lempinimestä. Joka-päiväisten tapahtumien hallitsemiseksi tarvitaan loputon määrä erilaisia erisnimiä: ei selvitä ilman *Maila-Jusseja* ja *Kuusysyä*, *Mikro-Mikkoa* ja *Singeriä*, *Nocturna* ja *Seitsemää veljestä*.

Ei ole aivan väärä se käsitys, että nimetön paikka tai muu kohde on jollakin tapaa olematon. Puhuva esimerkki on erään kaupungin nimistötoimikunnalle tullut hätäinen pyyntö asemakaavan suunnittelijalta. Suunnittelija-arkkitehti vaati nimistötoimikuntaa etsimään heti nimen nimettömälle kalliolle, joka oli kaava-alueella. Kallio uhattiin louhia pois. Valpas arkkitehti oivalsi, että puutteena oli nimettömyys. Kallio piti kohottaa nimen avulla esiin maisemasta, näkymään olemassa olevana suojelun arvoisena kohteena.

Nimillä saadaan näkyviin se, mitä halutaan. Eikä vain nykyinen maailma vaan myös menneen ajan maailma rakentuu paljolti nimien varaan. Hyvin monisanaista, epätaloudellista ja epätäsmällistä kieltä jouduttaisiin käyttämään vaikkapa kaupan historiaa käsitellessä, jos ei olisi käytettävissä sellaisia nimiä kuin esim. *Foinikia*, *Assyria*, *Kart-hago*, *Theba* tai *al-Idrisi*, *Vasco da Gama*, *Kolumbus*. Nimet ovat kaikessa lyhydessään ja abstraktisuudessaan mitä tukevimpia kiintopisteitä, joiden varaan mielikuvamme maailmasta syntyy.

Luonnehdinta

Paitsi identifikaatiokeino, nimi on tai voi olla myös suoraa informaatiota kohteestaan. Sellaisia nimiä ovat esim. *Pitkäsoski*, *Kalaton*, *Kirkkokatu*, *Bulevardi*, *Mikkelin Palloilijat*, *Pullapuoti*, *Erittäin hieno suomalainen sampoo*.

Monet vanhat paikannimet ovat tunnetusti yleisnimiä, vaikka nykykieli ei enää ehkä tunne lainkaan sanan appellaatiivista merkitystä. Suoraan tarkoitetaan ilmaisevia paikannimiä ovat esi-

merkiksi *Kymi*, *Eno*, *Teno* ja myös *Oulu* 'Oulujoki', vrt. »Oulua soutamassa». Kaikki nuo nimet ovat alkuaan merkinneet jokea, suurta vettä, siis olleet yleisnimiä. Juhlavassa tyyliässä voidaan vieläkin puhua kymestä, kun kyseessä on mahtava virta. Samaan joukkoon kuuluvat *Don*, *Tonava* ja *Mississippi*, jotka myös on tulkittu alkuajan jokea, suurta virtaa tarkoittaviksi. Autiomaan nimi *Gob* tarkoittaa puolestaan autiomaata.

Yleisnimen luonnehtivuus ei aina riitä tekemään annetusta nimestä oikeaa propria. Ruotsalainen suuri valtionyhtiö *Statsföretag* joutui muutama vuosi sitten ottamaan käyttöön nimen *Procordia*, koska vanha nimi aiheutti jatkuvasti sekaannuksia muiden valtion yhtiöiden kanssa. Suomessa on tämä vaara pyritty torjumaan yrityksiltä vaatimalla luonnehtivaltakin nimeltä selvää yksilöintikykyä: uudeksi toiminimeksi ei hyväksytä sellaista nimeä, joka ilmaisee vain toiminnan laadun tai tarjottavan tavarain tai palvelun yleisen nimityksen tai yksistään sisältää yleisesti käytetyn paikan nimen tai muun nimen. Vanhoilla yrityksillä tämäntyyppisiä nimiä saattaa olla, mutta niiden yksilöintikyvyn turvaa nimen vakiintuneisuus.

Luonnehtivaa nimeä ei ole aina annettu suoraan, yksioikoisesti. Kohteestaan informoivissa nimissä on myös vitsejä: *Mummonmuotoinen* pieni pyöreä lampi Kuhmon Iivantiirassa; *Vääräsuora* kolmikilometrinen viivasuora, mutta mäkinen maantietäival Juuan Kajoossa; *Ostamo* kauppias Harri Kostamon myymälä Somerolla; *Ylensyöjät* Yleisradion henkilöstön osuusruokala Helsingin Pasilassa; *Aapelin Hätävara* Timo Abel Kivistön elintarvikekioski päämyymälän Forssan Aapelin rinnalla; *Päämaja* kampaamo Presidentti-hotellin kvljässä Helsingin Kampissa.

Vanhat ja uudet henkilöiden liikanimet perustuvat usein ympäristön suorakaiseen luonnehdintaan lähimmäisestään. Se ei ole aina ollut pelkäästään hy-

Havaintoja

väntätoista. Nimenmuutoksissa harva haluaa valita itseään kuvaavan nimen, mutta pseudonyymeiksi sellaisia otetaan. Esimerkki Hannu Launosen Juhan Viidingin runoteoksen esittelystä (HS 10.4.88): »Viidingin runoudessa osuu nimille erityistä painoa. Hän julkaisi varhaistuotantonsa vuoteen 1978 kirjailijanimellä Jüri Üdi. Se oli nuoren, vihaisen miehen pseudonyymi. Nimen pohjana olevien merkitysten mukaisesti runoilija kiihdyttää ihmismielen ydinreaktioita, jyrisee ytimiä myöten.»

Symboli

7. Meitä on viime vuosina kehattu. On puhuttu *Pohjolan Japanista*. Meistä itsestämme riippuu, aletaanko meitä seuraavan viiden vuoden aikana kutsua *Pohjolan Latinalaiseksi Amerikkaksi*.
8. Suomi on tietoliikenteen *Mekka*.
9. Vantaanjoki – Stadin *Thames*.

Ollakseen oikea erisnimi nimen on oltava vakiintunut. Vasta pysyvä kiteytynyt käyttö tekee nimityksestä niin vahvan, että se pystyy yksilöimään jonkin maantieteellisen kohteen, henkilön, yrityksen, tuotteen tai muun tarkoitteen. Kun erisnimeksi vakiintunut ilmaus on tullut kyl-
lin laajalti tunnetuksi, se on kasvattanut voimaansa. Pelkkä tunnettu nimi riittää edustamaan maata, ihmistä, yritystä jne., eikä pelkästään itse kohdetta. Jos nimi on tullut yleiseen tietoon jonkin erikoistapauksen vuoksi tai siihen on liittynyt pitkän aikaa samanlaisia positiivisia tai negatiivisia mainintoja, nimestä tulee niin vahva, että se rupeaa toimimaan kyseisen asian tai ominaisuuden symbolina.

Edellä esimerkissä 7 *Japania* on käytetty taloudellisen kasvun ja kehityksen huippua merkitsevänä, *Latinalaista Amerikkaa* taas taloudellista ja muuta lamaa edustavana symbolina. Esimerkissä 8 tunnetulla pyhiinvaelluspaikan nimellä *Mekka* on saatu sanotuksi uljas ajatus: Suomeen vielä tullaan kaikkialta hakemaan korkeinta tietoa tietoliikenneasioissa.

Historia on tehnyt monista henkilönimistä symboleja, jotka pätevät eri kielissä. *Efiates* on tullut tunnetuksi persialaissotien tapahtumista, *Juudas* Jeesusen kärsimyshistorian ja *Quisling* Norjan saksalaismiehityksen tapahtumista. Kai-kista niistä on tullut petturin symboleja. Raamatulliset nimet *Goljat* ja *Daavid* sopivat kuvaamaan ymmärrettävästi kahden suuren ja yhden pienen yrityksen kilpailua: »Kun kaksi *Goljatia* tappelee, *Daavidinkin* tuki kelpaa ja mikä parasta kummallekin.»

Tehokkaita ilmaisuja ovat päivänkohtaisetkin erisnimisymbolit, kuten seuraavista esimerkeistä näkyy.

10. Räisäsestä tieteen *Salama*.
11. Skidvärldens *Greta Garbo* kan alltid välja rätt dag.
12. Se on sitä vaali-ilmoittelua, johon eivät edes *sulo aitto-niemien* sormet ulotu.

Greta Garbo esimerkissä 11 symboloi salaperäistä kaunotarta, joka kyseisenä aikana hiihtomaailmassa oli tietenkin Marjo Matikainen. *Greta Garbo* on kyl-
lin kuuluisa pitääkseen symbolin tajuttavana myöhemminkin. *Salama*-nimellä tarkoitetaan esimerkissä 10 jumalanpilkasta syytettyä kirjailijaa. Otsikon mukaan Heikki Räisästä, eksegeetikan professoria, uhkasi samantapainen syyte. Toinen asia on, että Salaman oikeusjuttu ei enää 1985 ollut nuoremmalle lukijakunnalle tuttu. Otsikon symboli avautui, jos avautui, vasta tekstistä. Esimerkki 12:n ilmestymisaikaan *sulo aitto-niemit* sen sijaan assosioitui vaivatta rikostutkijoihin. Erisnimi selvisi saamastaan tehtävästä hyvin. Toinen asia jälleen on, kuinka pitkään teksti on ymmärrettävää. Erisnimisymbolit ovat kirkkaita usein vain lyhyen aikaa.

Joskus nimen osa riittää symboliksi ja on ehkä tehokkaampikin kuin koko nimen käyttö olisi. Pari esimerkkiä uuden aikakauden aloittaneelta vuodelta 1986 valaisee nimelementin voimaa:

13. Helsingissä on nyt *Hanabyl*.
14. Tapaus *Rheinobyl*. Kun Sandoz

Havaintoja

kylvi ilmaisnäytteitä Keski-Euroopan valtasuoneen ...

Hanasaaren voimalaitoksen palo ja lääketehtaan aiheuttama Reinin saastuminen synnyttivät uudet nimet. Niiden loppu, *Tšernobylistä* lohkaistu osa, on niin synkkä katastrofin symboli, että sen käyttö lähenee irvokkuutta.

Nimien metonymyminen käyttö on yleistä. Sillä keinolla saadaan tehoa kieleen, varsinkin otsikoihin, joilta vaaditaan lyhyttä:

15. *Suomi* hävisi *Kanadalle*.

16. Tahko kuritti *Vaasaa*.

17. Ristimäki palaa *Etelärantaan*.

Esimerkissä 15 valtioiden nimillä *Suomi* ja *Kanada* korvataan lentopallojoukkueiden nimet. Kun Hyvinkään Tahko voitti pesäpallo-ottelussa Vaasan Mailan, esimerkki 16:n ilmaisu teki otsikosta jännittävämmän ja lyhyemmän. *Eteläranta* esimerkissä 17 ei tarkoita maantieteellistä kohdetta. Nimellä houkutellaan lukija lukemaan teksti, josta selviää Ristimäen menneen Suomen Työnantajain Keskusliittoon. Sen osoite on Eteläranta.

Maaginen keino

Nomen est omen, sanoivat muinaiset roomalaiset ja samaan käsitykseen uskovat suomalaiset. Lasse Virenin juoksijakuninkuuden aikaan muuan varsa sai nimekseen *Vireeni*, ja pian se lunastikin ne toiveet, jotka nimi paljastaa. Samaa mahtia kuvastavat esimerkiksi sanomalehtiotsikot: »Nimessä *Marimekon* arvo», »Paras nimi myytävänä» ja tekstikatkelma »optiomarkkinoilla maksetaan jo hyvästä nimestäkin». Asunnonostaja taas maksaa *Kruununhaan*, *Eiran* ja moneen muun alueen nimestä sievoiset summat huoneiston joka neliömetrin hinnassa. Helsingin Sanomat sanoo sen 5.5.88 selvästi: »Nimi myy mutta maksaa. Tapiolalla on maailmankuulu nimi jota myydä.»

Monet nimet ovat pienimuotoisia myyttejä: *Laatokka*, *Syväri*, *Ääninen* käynevät esimerkeistä ainakin suomalais-

sille, *Karjala*, *Carelia* ja *Lappi*, *Lapponia* laajemminkin.

Kaiketi nimiin *Chanel 5*, *Ricci*, *Dior* kätkeytyy suurempi tenhovoima kuin hajuvesien tuoksuihin. Sama nimimagia näyttää voimansa maanteillä: *Volvo* ei hevin kärsi *Ladaa* edellään, vaikka autojonossa kaikkien ajonopeus olisi sama.

Vieraiden nimien suosio, jonka kasvulla ei näy olevan rajoja, olivatpa kyseessä toiminimet, tuotenimet, etunimet, sukunimet, junien tai laivojen nimet, perustuu myös sanamagiaan: outo sana kiehtoo enemmän kuin vanha tuttu.

Julistus tai protesti

Usko nimen voimaan panee erisnimen kantamaan aatetta. Suomenkielisen sukunimen ottamisella vahvistettiin suomalaista identiteettiä vuoden 1906 joukkonimenmuutossa. Näkyvä tunnustautuminen suomalaiseksi tai nimenomaan suomenkieliseksi on myöhemminkin ollut sukunimen, joskus etunimenkin muuttamisen peruste. *Esaijas Ranstakka* alias koulupoika Urho Kekkonen ilmoitti Kaikuja Kajaanista -lukemistossa v. 1915 muuttavansa nimensä *Kohennuskepiksi*, koska oli »suomalaismielinen mies». Siinä oli pseudonyymillä tehtävänä niin pakinoitiohjelman kuin suomalaisuusaatteenkin julistus.

60-luvun nuorten underground-yhtymät protestoivat vanhemman polven arvoja ja normeja vastaan sellaisilla nimillä kuin *Suomen Talvisota 1939–40*, *Sperm*, *Tasavallan Presidentti* jne. Protestiksi aikuisten maailmaa ja sen epänormaaleiksi koettuja normeja vastaan lienee tulkittava myös *Eppu Normaali* ja selväksi julistukseksi *Avanti!*, joka huutoimerkkeineen ei vaivatta edes sopeudu kieleemme muuten kuin perusmuotoisena.

Kontaktiote ja asenteiden tulkki

Erisnimillä ja niiden käytöllä jokapäiväisessä elämässä tulkitaan tunteita ja asenteita, luodaan ja pidetään yllä sosiaalisia

Havaintoja

suhteita. Englantilais-amerikkalaiseen sosiaaliseen käyttäytymiseen kuuluu runsas ja tehokas henkilönnimien käyttö. Siinä missä Rantsilan turvesheikit (Suomi juoksee -viestiin osallistuneen joukkueen nimi) tervehtivät toisiaan sanomalla »Terve!» tai »Hei!», moikkaavat dallaslaiset öljypohatat nimeä käyttäen: »JR!», »Bobby!». Läntisestä liikemiesmaailmasta lienevät peräisin aikamme ohjeet: »Opettele muistamaan tärkeiden henkilöiden nimet», »Paina mieleen avainhenkilöiden nimet». Ainakin ne kuvastavat uskoa nimen voimaan kontaktia luotaessa ja säilyttäessä.

Huvittavan todisteen nimen merkityksestä kontaktin luojana tuli antaneeksi nuori taiteilija viime Ars-näyttelyn arvioinnissaan. Siellä oli harvinaisen paljon taideteoksia, joiden nimilapussa oli karusti »Nimetön». Taiteen maailmaan intohimoisesti pyrkivä nuori piti nimeämättömyyttä vanhempien taiteilijoiden epäreiluna menettelynä ja esitti, että nimen pitäisi olla ainakin luettelossa pakollinen. Kontakti nimettömään teokseen jäi vajaaksi. — Joka tapauksessa nimi avaa näköku!man, antaa perspektiiviä teokseen ja tekijään. Taidemaalari Tuomo Saali kuvasi nimen tehtävää Suomen Kuvalehden haastattelussa (46/1987) näin: »Nimi on arvoitus. Nimi on avain. Mutta nimi ei saa kertoa kaikkea. Nimen on jätettävä jotain auki.»

Julkisessa elämässä, työyhteisössä ja perhepiirissäkin nimien käyttö voi ilmaista myös asenteita. Muutama vuosi sitten yleisönosastossa valitettiin että miestoimittajat käyttävät naispoliitikoista pelkkiä etunimiä: *Indira, Gro, Golda*, samoin suomalaisista *Marjatta, Vappu*. Sitä pidettiin väheksymisen merkinä. Olisivatkohan asenteet muuttuneet: Margaret Thatcher esiintyy lehtien palstoilla enimmäkseen *Thatcherina* ja omista naisministereistämme käytetään julkisuudessa lähes poikkeuksetta koko nimeä: *Ulla Puolanne, Helena Pesola, Anna-Liisa Kasurinen*.

Mitä asenteita ja miten erisnimien käyttö heijastelee, ei ole helppo selvittää

yksiselitteisesti kirjoitetustakaan kielestä, saati puhutusta. Vaikuttavia tekijöitä on monia ja niiden keskinäiset suhteet vaihtuvia: kuka on puheena, kuka puhuu, kenen kanssa, kahden kesken vai muiden läsnä ollessa, puheena olevan läsnä ollessa, missä asia- ja tilanneyhteydessä jne. Kaunokirjallisuudesta tai elokuvasta nimien käytön vivahteikkuus on tarkemmin analysoitavissa.

Ylimääräisen hohdon ja hovin tuoja

Nimissä ja nimeämisessä on mieluisaa dynaamisuutta. Ihmisellä on ilmeisesti luontainen halu antaa nimiä, vaikka ne eivät aina olisi välttämättömiä. Nimi, etenkin ei-välttämätön nimi antaa kohteelle ylimääräistä hohtoa. Se on joskus jopa nimenannon pääperuste.

Lentokoneita on nimetty *Paavo Nurmeksi, Jean Sibeliukseksi, Härmän Jätkäksi, Härmän Mimmiksi* ja erikoispikajunia *Lapponiaksi, Savoniaksi, Kareliaksi*, vaikka useammin käytetään liikennevälineistä muita ilmaisuja: »kuuden juna Jyväskylään», »yhdeksän kone Tukholmaan», »charterlento Kreetaan».

Viimeksi annettuja junien nimiä *Centriaa* ja *InterCityä*, jotka eivät ole kiitosta saaneet, on hauska verrata 1860-luvulla ensimmäisille vetureille keksittyihin nimiin. *Alutar, Lemminkäinen, Ilmarinen, Suomi, Voima, Pohja, Pilvi* ja *Tuuli* arvattavasti olivat tuolloin sykähdettäviä uutuuksia ja nimenomaan suomalaisuuttaan.

Erisnimet – voimasanat

Erisnimet ovat monitoimisia voimallatuksia kielessä. Arvostettavia nimikkeitä ovat *professori, johtaja* ja *päätöimittaja*. Mutta yhteensäkään niille ei kerry niin paljon ilmaisuvoimaa kuin näiden titteleiden haltijan omalle nimelle *Tuomo Tuomi*.

EEVA MARIA NÄRHI